

hurtigt voksende hansestad Kiel, den meget mindre ved Trave-floden beliggende Oldesloe (siden 1910 Bad Oldesloe) og den endnu mindre by Plön i det holstenske sø-område. Valget af disse tre byer skyldes deres *forskellige* oprindelse, funktioner i området og historiske udvikling. Byerne sammenlignes m.h.t. præurban fortid, bygrundlæggelse, økonomiske/socialt forhold og politisk/retlig udvikling.

Resultatet er, at disse byer virkelig adskiller sig på omtrent alle punkter. Selv når de har samme byherre, udsættes de for vidt forskellig behandling. Deres juridiske, indre forfatning – med f.eks. råd og borgmestre – er det område, hvor de ligner hinanden mest. Men det skyldes især, at de alle i 1200-tallet af deres byherre fik tilladelse til at anvende den lybske stadsret.

Willerts afhandling er en tysk disputats, og på den baggrund overraskende udførlig, hvad det lokalhistoriske angår. Der gøres meget ud af kildekritikken, men kun lidt ud af diskussionen af de begreber, som anvendes til sammenligningen. Her støtter han sig til forskere som Schlesinger og Ebel. Næsten kun tysk forskning er inddraget, skønt han pointerer Kiels handelsforbindelser med Flandern, Novgorod og Danmark. To eksempler på manglende diskussion af begreber skal omtales. Såvel m.h.t. Kiel som Plön nævnes *fiskeri* som professionelt erhverv (s. 102 f., 309 f. og 316). Professionelle fiskere kan have været til stede i meget store byer, men det normale i middelalderen var, at bønder og borgere selv fiskede (også den berømte skånesild). Det andet eksempel er fortolkningen af den borger-menighed (*»meenheit«*), som optræder siden 1300-tallet i Plön (s. 324 f. og 328). Willert taler om, at borgerne i byen havde »en vidtgående medbestemmelse« i forhold til rådet, sammenlignet med Oldesloe og Kiel (s. 340).

Det er altid problematisk at generalisere, men det kan heroverfor nævnes, at i senmiddelalderens danske byer stammede både rådmændene og repræsentanterne for »menige almue« fra de samme velhavende kredse. Der var tale om elitens selvjustits (Kulturhist. Leks. for nord. Middelalder, s.v. »Ting« sp. 363). Imod en lignende antagelse for de nordtyske byers vedkommende er der ikke argumenteret overbevisende af Ebel (Lübisches Recht I, 1971, s. 294-301).

Som helhed er Helmut Willerts arbejde grundigt og oplysende. Det har kun én meget alvorlig mangel: Der er ikke en eneste byplan eller et kort over »bylandskaber« i det, skønt netop topografiske diskussioner spiller en betydelig rolle i bogen. Når man betænker den tyske tradition for produktion af fremragende kort, er det uforståeligt. I selve området er der en fin kartografisk tradition tilbage til 1500- og 1600-tallet (Marcus Jordanus og Johs. Mejer). Willerts bog kan kun forstås, hvis man sidder med f.eks. Degn & Muus' »Topographischer Atlas Schleswig-Holstein«, Keyser's »Städtegründungen« og Klose & Martius' »Ortsansichten und Stadtpläne« (alle er nævnt i litteraturlisten).

Helmuth Schledermann

Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden Band 11: Die Protokolle des Lübecker Domkapitels 1535-1540. Bearbeitet von Wolfgang Prange. (Karl Wachholtz, 1990). 330 s., 70 DM.

I 1980 bragtes udgivelsen af de egentlige slesvig-holstenske regester indtil år 1400 omsider til afslutning, godt hundrede år efter arbejdets påbegyndelse. Derefter er man i serien *Schleswig-Holsteinische Regesten und Urkunden* gået

videre med publicering af materiale fra udvalgte gods- og institutionsarkiver. I 1988 udsendtes godsarkivet fra Rantzauslægts stamsæde Breitenburg, i 1989 fulgte klosterarkivet fra Ahrens-bök, og nu er turen så kommet til de ældste kapitelsprotokoller fra domkapitlet i Lübeck.

Det lybske domkapitels protokoller omfatter dels den af dekanen førte protokol over forhandlingerne i kapitelsforsamlingerne, dels kapitelsnotarens protokol over de i hans nærvær udførte retsakter. Fra første halvdel af 1500-tallet er bevaret tre dekanprotokoller og to notarprotokoller. Da de to rækker af protokoller står i forbindelse med hinanden, idet der f.eks. i dekanens protokol er henvisninger til dokumenter, der er indført i notarens protokol, er det naturligt at udgive begge protokoller for en bestemt periode i den samme udgivelse. Det foreliggende første bind af den planlagte edition indeholder de to næstældste protokoller, dekan Johannes Parpers protokol 1537-40 og notar Laurenz Wolters' protokol 1535-39, og i et følgende bind vil vi så få de to ældste protokoller, dekanprotokollen 1523-30 og notarprotokollen 1522-32.

Udover kildeteksten indeholder udgaven en indledning og en række registre. Registerne er særdeles fine, især sagregistret er til stor nytte; men indledningen, som holder sig til en redegørelse for protokollerne og udgivelsesprincipperne, vil nok føles noget utilstrækkelig af historikere uden specialviden om senmiddelalderlige kirkeforhold. Det oplyses ikke, om den kommende udgivelse af de to ældste kapitelsprotokoller vil bringe en generel introduktion til domkapitlets historie, organisation og funktioner; men en sådan ville utvivlsomt være ganske nyttig for brugere af kildeudgaven. Mens dekanprotokollen udgives fuldstændigt, gengives notarprotokollen som hoved-

regel i regeform. Det er i overensstemmelse med praksis i den i 1886 påbegyndte serie, men er ikke på højde med dagens standard for udgivelse af middelalderkilder, eksempelvis i Danmark, hvor man som bekendt for længst er i gang med at lade 1800-tallets regeformværker afløse af en egentlig videnskabelig kildeudgivelse. På en måde er udgivelsen af kilder i regeform da også udtryk for et forældet positivistisk historiesyn, hvorefter kilderne indeholder på den ene side en række *fakta*, som er det egentligt værdifulde, og som man derfor kan nøjes med i regeform, og på den anden side en stor mængde *formler*, der kan udelades som værdiløse.

Man kan være utilfreds med regeform – der blandt andet lader specialister med interesse for middelalderlige formaler, som f.eks. filologer og retshistorikere, i stikken. Men bortset fra det må udgaven af det lybske domkapitels ældste protokoller hilses velkommen som en kildeudgivelse af betydelig relevans også for dansk historie. I første omgang viser domkapitlets protokoller naturligvis noget om kapitlets interne forhold: hvor hyppigt der holdtes kapitelsmøder, hvilke af kapitlets medlemmer der deltog, hvad der forhandlede om osv. Men i anden omgang demonstrerer protokollerne, at det lybske domkapitel indgik i et vidtstrakt netværk, med relationer til en lang række gejstlige og verdslige magthavere – fra paven i Rom til biskoppen i Eutin, fra den danske konge til den tyske kejser, fra rådet i Lübeck til adelen i Holsten. Speciel interesse set fra en dansk synsvinkel har udgaven, fordi den danske konge som den nærmeste og mægtigste verdslige fyrste havde en central placering i dette netværk.

Den lybske biskop residerede som bekendt uden for byen, i Eutin, og han spiller da også en forholdsvis ringe rolle

i kapitelsprotokollerne. Derimod er der en del stof til belysning af bispeskiftet i 1536, hvor kapitlet måtte overtage forvaltningen af bispedømmet og sørge for at få valgt en ny biskop. Ved valget forsøgte den danske konge at blande sig, men han afvistes med henvisning til kapitlets kejserlige privilegier (§ 1108).

Dette er kun et enkelt af mange eksempler på den vigtige rolle, som den danske konge spillede for domkapitlet i Lübeck, ikke blot i ekstraordinære situationer, men også i kapitlets daglige liv. Især dekanprotokollen indeholder et interessant materiale til belysning af domkapitlets relationer til Christian III, der som holstens hertug var områdets landsherre. Den af kongen i 1537 udskrevede plovskat på 3 gylden af hver plov, der ville komme til at berøre kapitlets landboer, har f.eks. givet anledning til en del notitser i protokollen, og de afgiver et ganske sigende vidnesbyrd om en datidig skatteopkrævningssituation, hvor kapitlet måtte føre forhandlinger både med kongens skatmester og med fæstebønderne, inden sagen var på plads (§§ 290, 295, 296, 303, 315-317). I øvrigt havde kongen i kraft af sine præsentationsrettigheder som landsherre indflydelse på besættelsen af kanonikater i kapitlet; det kom f.eks. netop den kongelige skatmester til gode (§§ 450, 1381, 1384).

Også paven havde indflydelse på besættelsen af embederne i kapitlet. Det ses, at man faktisk opererede med Wienerkonkordatets bestemmelser fra 1448 om de pavelige embedsbesættelser i Tyskland, hvorefter alle beneficiar, der blev ledige i de ulige måneder, skulle besættes af paven (§§ 175, 206, 207, 273, 284). I det hele taget var der en livlig kontakt mellem domkapitlet i Lübeck og kurien i Rom – en kontakt, som i øvrigt gerne betroedes kapitelsmedlemmer, der selv havde en fortid som kurialer (f.eks. § 335). Den store

betydning, som den pavelige højesteret Rotaen havde i datidens præbendestridigheder mellem domkapitlernes medlemmer, fremtræder klart i materialet. I notarens protokol findes således i mange tilfælde indført retsakter, som kapitelsmedlemmer har ønsket udført med henblik på processer ved Rotaen. Der ses også et eksempel på tildeling af et kanonikat efter en Rotaproces om embedet – for øvrigt til en dansk adelig (§§ 624, 1431, 1432).

En særlig kolorit får udgavens billede af domkapitlet og dets forbindelser derved, at protokollerne er ført midt under reformationsrøret, hvor »folket er sygt og tiderne onde« (§ 187). Det lybske domkapitel var en centralt placeret institution, både kirkeligt og politisk, og kapitelsprotokollerne kaster derfor strejfflys over flere vigtige politiske begivenheder i disse års reformationshistorie. Det gælder indkaldelsen til det planlagte koncil i Mantua i 1537, hvor kapitlet modtog den pavelige bulle om koncilet med besked om at bringe meddelelsen videre til ærkebisper og konger i de nordiske riger (§ 83). Det gælder udsigterne til en større nordtysk krig i foråret 1539, der fik kapitlet til at diskutere en eventuel flytning af breve, privilegier og klenodier til et mere sikkert sted, f.eks. Sønderborg slot, »ubi etiam rex captivus custoditur« (§ 594). Og det gælder forhandlingerne på den religionspolitisk afgørende landdag i Rendsborg i februar-marts 1540, som to kapitelsrepræsentanter deltog i, og som man ligefrem indsatte et referat af i dekanprotokollen (§§ 718-747).

Oveni oplysningerne om kapitlets forhold til pave, biskop og fyrster giver kapitelsprotokollerne så et væld af lokalhistoriske, personalhistoriske og kulturhistoriske informationer. Der tegnes et detaljeret billede af domkapitlet i dets lokalmiljø, som vil være af stor interesse for historikere, der be-

skæftiger sig med Lübeck og byens reformationshistorie. Mange oplysninger har imidlertid relevans ud over det lokale. Af de talrige personalhistoriske oplysninger vedrører de fleste lybække-re, men også holstenske adelsmænd og gejstlige med dansk baggrund eller danske kontakter optræder i protokollerne. Især kan fremhæves et ikke ubetydeligt stof om den bekendte Johann Wulff, der udover sit kanonikat i Lübeck og provstiet i Haderslev også besad gejstlige embeder i Danmark (§ 1425).

Med denne interessante udgave af det lybske domkapitels protokoller fra reformationstiden er det endnu engang blevet demonstreret, hvor meget mate-

riale de nordtyske hansebyers arkiver indeholder til belysning også af dansk historie i senmiddelalder og reformationstid. Lübecks centrale placering i datidens Nordeuropa gjorde byen til et vigtigt bindeled mellem Danmark og resten af Europa, og det gav sig også udslag på det kirkelige område, hvor byens domkapitel på flere måder indtog en nøgleposition. Også fra et dansk synspunkt er der grund til med forventning at se frem til det følgende bind i udgivelsen, der omfatter de afgørende år i 1520'erne, hvor den reformatoriske bevægelse bredte sig til Slesvig-Holsten og Danmark.

Per Ingesman

NORDEN

Steinar Imsen: *Norsk bondekommunalisme fra Magnus Lagabøte til Kristian Kvart, Del 1, Middelalderen*. (Tapir Forlag, 1990). 226 s., 180 Nkr.

Steinar Imsens bog er meget stærkt inspireret af en europæisk – især tysk – forskningstradition, der gennem den sidste snes år har lagt megen vægt på at se bønder som selvstændigt 'politisk' agerende med udgangspunkt i korporative enheder, kommuner. Den tyske foregangsmand på dette område Peter Blickle har således hævdet, at betegnelsen 'kommunalisme' for perioden 1300 til 1800 rummer lige så megen karakteristik som begreber som feudalisme, kapitalisme og absolutisme for andre. Perioden før 1300 var præget af 'Gutsherrschaft' med tæt godsejerkontrol af ufri bønder. Derefter kommer godssystemet i hovedsagen til at hvile på 'Grundherrschaft' og godsejerne ab-

senterer sig fysisk fra bønderne, som nu får overladt langt mere til selvforvaltning i 'kommuner'. T den efter 1800 er derimod præget af frie, individuelt agerende individer (jvf. hertil en artikel af Imsen i norsk Historisk Tidsskrift 1989).

På trods af at norske bønder så at sige ikke havde oplevet feudalt 'Gutsherrschaft' og så at sige heller ikke havde eller fik fællesskaber, hvorigennem dele af landbrugsdriften reguleredes som landsbyfællesskaberne længere sydpå, mener Imsen, at kategorien 'bondekommunalisme' er velegnet til at analysere norsk historie fra slutningen af 1200-tallet til Christian IV's tid – deraf bogens noget malabariske titel. Dette hænger bla. sammen med, at han er utilfreds med tidligere import af kategorier og teorier til forståelse af norsk senmiddelalderhistori, såsom klasser og stænder. Lidt mere prosaisk udtrykt handler bogen imidlertid om lokal for-